

BİR POLİSİN GÖZÜNDEN İZMİR'İN İŞGALİ

Yücel YİĞİT*

Eyüp ŞAHİN**

Öz

Yunanlıların İzmir'e asker çıkartmasından kısa bir süre önce göreve başlayan Komiser Muavini Hulusi Efendi, işgal öncesi ve sonrası dair birbirini tamamlayan beş sayfalık bir raporda kaleme almıştır. Araştırmacılar tarafından daha önce hiç kullanılmayan bu raporda komiser muavini, işgalden on gün sonra şahitliklerini ve duyumlarını ifade etmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile bazı ikinci dereceden kaynaklardan hazırlanan bu çalışma, 15 Mayıs 1919 gününü ve hemen akabinde yaşananları kapsamaktadır. Hulusi Efendi, işgal öncesi Rumların tutumlarına değindikten sonra ağırlıklı olarak işgal günü meydana gelen olaylara yoğunlaşmıştır. Raporda, genel kabul görenlerin yanı sıra özgün bilgiler de yer almaktadır. Bilhassa İzmir polisinin işgal sırasındaki tavrı gözler önüne serilmektedir. Ayriyeten o sırada hükümet konağında bir odada bulunan Hulusi Efendi, ilk kurşun meselesi hakkında doyurucu bir bilgi vermemektedir. Zira tanıklık etmediği olayda isim zikretmemiştir. Yine vatanperver polislerin canla başla nasıl mücadele ettikleri ile Yunan askerleri tarafından şehit edilen polisler de rapora yansımıştır. Komiser Muavini Hulusi Efendinin raporu, Emniyet-i Umûmiye Müdüriyetini harekete geçirmiş ve işgalde umursamaz bir davranış gösteren İzmir Emniyet Müfettişi Azmi Beyden bilgi istenmiştir. Lakin emniyet müfettişinin cevap verip vermediği henüz tespit edilememiştir. Böylelikle rapordaki bilgilerin teyidi de alınmak istenmiştir. Netice itibarıyla bu çalışmada: Mondros Mütarekesi hükümlerince işgale sessiz kalan, direnemeyen İzmir polislerinin çaresizliği bir komiser muavininin kaleminden ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele, İzmir, Polis.

* Doç. Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Öğretim Üyesi.
(yigit21@hotmail.com), (<https://orcid.org/0000-0003-0268-1965>).

** Emniyet Genel Müdürlüğü Eski Arşiv Daire Başkanı, Emekli 1. Sınıf Emniyet Müdürü.
(sahineyup61@gmail.com), (<https://orcid.org/0000-0002-0397-1457>).

THE OCCUPATION OF İZMİR FROM THE PERSPECTIVE OF A POLICEMAN

Abstract

Sergeant Hulusi Efendi, who started to work shortly before the land troop of Greeks to Izmir, wrote a five-page report on before and after the occupation. In this report, which was never used by the investigators, police sergeant expressed his witnesses and sensations ten days after the occupation. This study, which is prepared from some secondary sources with the Prime Ministry Ottoman Archive, covers the date of May 15, 1919 and the following events. After addressing the attitudes of the Greek Cypriots before the occupation, Hulusi Efendi concentrated mainly on the days of the invasion. The report also contains original information as well as generally accepted information. In particular, Izmir polices' attitudes are unfold during the invasion. In addition, Hulusi Efendi, who was in a room at the government house at the time, does not provide a satisfactory information about the first bullet issue. Because he did not mention the name of any one since he did not witness the case. In addition it is discussed in the report that how the patriotic polices struggled with heart and soul and the soldiers who were martyred by Greek soldiers. Hulusi Efendi's report set Directorate General of Security in motion and safety inspector Azmi Bey who shows reckless misconduct, is interpellated. However, it has not yet been determined that whether Azmi Bey responded to inquiry. Thus, the confirmation of the information in the report is requested. Consequently, in this study, it is revealed of desperateness of Izmir police, who was silent to the occupation by the provisions of the Armistice of Mondros and could not resist, from the perspective of police sergeant.

Keywords: Ottoman Empire, World War I, National Struggle, İzmir, Police.

Giriş

Mondros Mütarekesinin 7. maddesi Anadolu'nun işgaline kapı aralamış ve onu savunmasız bırakmıştır. Ayrıca Düvel-i Muazzama, Paris Barış Antlaşmasıyla İzmir ve Batı Anadolu topraklarını daha evvelki gizli antlaşmalara aykırı bir şekilde İtalya'dan alarak Yunanistan'a vermiştir. Dolayısıyla işgalin siyasi ve hukuki zemini önceden hazırlanmıştır. Aslında Yunanlıların İzmir'e asker çıkartma çabaları, 15 Mayıs'tan bir gün önce derinden hissedilmeye başlamıştır. Zira 14 Mayıs 1919 tarihinde İngiliz Calthorpe aracılığıyla 17. Kolordu Kumandanına, Mütareke mucibince İzmir'in İtilaf Devletlerinin desteklediği Yunan kuvvetlerince işgal edileceği haberi verilmiştir. Ayrıca Osmanlı Hükümeti de bilgilendirilmiştir. Bu bilgi, 14 Mayıs gecesi gece saat on bir sularında, Calthorpe'dan gelen ikinci bir notayla teyit edilmiştir. Nitekim şehirde ciddi bir direniş sergilenmemesi amacıyla işgalden çok kısa bir süre önce Osmanlı makamları haberdar edilmiştir.

Yunanlılar, 15 Mayıs 1919 günü sabahın erken saatlerinden itibaren İzmir'e asker çıkartmaya başlamışlardır. Kordon'dan ilerleyen Yunan askerlerine ateş açılmıştır. Bu teşebbüs, işgalciler için kaçırılmaz bir fırsat yaratmıştır. Dolayısıyla Yunan askerleri, hükümet binası ile Sarı Kışla çevresini yayılım ateşine tutmuşlardır. Yağma ve katliam başlamış; saldırı da yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Başpiskopos Hrisostomos'un kışkırtmasıyla Rum saldırılarının dozajı artmış, taşkınlıklar had safhaya ulaşmıştır.¹

İzmir'in işgali birçok yayına konu olmuştur lakin polis açısından hiç ele alınmamıştır. İşgalden kısa bir süre önce İzmir Emniyet Müfettişliğinde²

- 1 İzmir'in işgaliyle ilgili şu yayınlara bakılabilir: Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997; Engin Berber, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918- 15 Mayıs 1919)*, İstanbul, 1999; Engin Berber, "Mütareke Döneminde İzmir Sancağı'nda Yunanistan Karşıtı Çalışmalarda Bulunan Toplumsal Örgütler", *Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar-Bir İzmir Kâbusu*, İzmir, 2002, s.40-75; Ferzan Gürel, İzmir'in İşgalinden Kurtuluşu, İstanbul, 2002; Bige Sükan, " Fransız Arşiv Belgelerinde İzmir'in İşgali", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumunu Bildirileri*, Yayına Hazırlayan: Murat Alper Parlak, Ankara, 2015, s. 149-171; Mustafa Turan, "Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Mezalimi", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumunu Bildirileri*, Yayına Hazırlayan: Murat Alper Parlak, Ankara, 2015, s. 37-51; İzzet Öztoprak, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti Üzerine Gözlemler", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumunu Bildirileri*, Yayına Hazırlayan: Murat Alper Parlak, Ankara, 2015, s. 69-77; Hasan Mert, "İzmir'in Kara Günü: 15 Mayıs 1919", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İzmir, 2010, s. 49-56; Mehmet Emin Elmacı, "İzmir Halkının Yazdıklarıyla İzmir'de Yunan İşgali ve Mezalimi", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İzmir, 2010, s. 72-93; Mehmet Okurer, *İzmir Kuruluştan Kurtuluşa*, İzmir, TY; Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın Manisa, Denizli 1919-1923)*, Ankara, 2006; Necdet Öklem, *İzmir'in İşgali*, İzmir, 1999; Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Ankara, 2007; Zekeriya Türkmen, "İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Kayseri, 2001, s. 121-154; Mehmet Karayaman, "İzmir Valisi İzzet Bey'in Kaleminden İzmir'in İşgali", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 15, İzmir, 2007, s. 3-18.

- 2 İzmir Emniyet Müfettişliği, daha çok tahkikat ve istihbarat işlerini yürüten; İzmir Emniyet Müdürlüğünden ayrı bir kolluk birimidir. Doğrudan Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdürlüğüne merbuttur. I. Dünya Savaşı bittiğinde İzmir Polis Müdürlüğü görevini vekâleten yürütmekte olan Ahmet Hilmi Beyin yerine tayin olunan Ödemiş Kaymakamı Zühtü Bey, 1 Kasım 1918'de yeni görevine başlamışsa da kısa bir süre sonra aynı göreve Balıkesir Merkez Memuru Cemil Bey önce vekâleten sonra da asaleten atanmıştır. Aralık ayı başında istifa eden ancak istifası vilayet makamınca kabul edilmediği gibi birinci sınıf merkez memurluğu yanında, eskisi gibi polis müdürlüğü görevinde de istihdam edilmesi aynı makamca Dâhiliye Nezareti'ne duyurulmuş olan Cemil Bey'in Mart 1919 ortalarında Ayvalık Kaymakamlığına tayin edileceği söylentileri çıkmıştır. Nitekim söylentiler doğru çıkmış ve 23 Mart 1919 tarihinde İzmir Emniyet Müdürlüğüne Fikri Bey atanmıştır. Cemil Bey, bir süre sonra -8 Haziran 1919- Ayvalık Kaymakamlığına atanmıştır. İşgal sırasında İzmir Emniyet Müfettişi ise Azmi Bey'dir. 1917 yılında polis örgütünün geliştirilmesi için hazırlanan bir raporda, İzmir'de 544 civarında olan polis mevcudunun, 800'e çıkarılması öngörülmüştü. Yunan işgalinden hemen önce İzmir'de hala 544 polisin hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s. 72-73; Engin Berber, "Bağımsızlık İlkesi Bağlamında Taşra Yönetiminden Osmanlıya Bakmak: İzmir Örneği", *Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar-Bir İzmir Kâbusu*, İzmir, 2002, s. 36; Haluk Selvi, "Ayvalık'ın İşgali ve Belediye Protokolü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVII, S. 51, Ankara, 2001, s. 854.

mesaiye başlayan *Komiser Muavini Hulusi Efendi* tarafından hazırlanan ve Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdürlüğü Seyrüsefer Kalemine³ takdim edilen rapor: İşgal anındaki gelişmelerin fotoğrafını çekmektedir. İlk defa yayınlanacak olmasından dolayı özgündür. Yunan askerlerinin karaya ayak basmasından on gün sonra kaleme alınan raporda komiser muavini, tanıklıklarını ve duyduklarını kaleme almıştır.

Çalışmamızın temel amacı: 15 Mayıs günü İzmir’de neler yaşandığını bir komiser muavininin gözünden ortaya koymaktır. Ayrıca Hulusi Efendinin raporu bilinenleri tekrar mı ediyor? Orijinal bilgiler veriyor mu? Güncelliğini kaybetmeyen ilk kurşun mevzusunda neler söylemektedir? İzmir polisi işgale ne gibi tepki vermiştir? gibi sorulara da cevap arayacağız. Araştırmamızın kronolojik çerçevesi 15 Mayıs 1919 günüyle sınırlıdır. İnceleme, daha önce hiç kullanılmamış olan Başbakanlık Osmanlı ile Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) Arşivlerinden alınan belgeler ışığında hazırlanmıştır. Ayrıca Polis Mecmuası ile bazı telif eserler de kullanılmıştır.

Komiser Muavini Hulusi Efendinin, birincisi: 25 Mayıs 1919, ikincisi 23 Haziran 1919 tarihli beş sayfalık iki farklı raporu, birbirinin tamamlayıcısıdır. Dolayısıyla bütünlüktedir. Zira yazarın unuttuğu hususlar ikincisinde yer almıştır. İkinci raporda, hem tarih hem de yazılan makam, imza gibi şekil özellikleri bulunmamaktadır. Lakin üslup ve yazı karakteri aynı kişiye ait olduğunu net göstermektedir. Dolayısıyla anlam kopukluğundan da anlaşılacağı üzere eksik sayfa(lar) mevcuttur. Neticede raporu, bir bütün olarak telakki ettiğimizden dolayı ilk önce orijinalini verdik akabinde de değerlendirmemizi yaptık. Rapor, sade denilebilecek bir dille yazılmıştır. Latinize edilen metinde nadir kullanılan kelimeler orijinal haliyle yazıldı. Bazı kelimelerin anlamını köşeli parantez içerisinde belirtildi. Ayrıca sicil dosyasına ulaştığımız polislerin kısa öz geçmişini sayfa altı dipnotta verildi.

3 Zaptiye Nezaretinin lağvedilmesinden sonra Osmanlı Devleti’nde asayiş ve güvenlikle ilgili muamelelerin yürütülmesi için Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak 1911 senesinde “Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti» teşkil edilmiştir. Asayiş ve güvenliğe ait konuların çeşitliliğinin yanı sıra polislerle ilgili işlemlerin (özlük hakları, tayin, terfi, ceza, emeklilik vs.) yürütülmesi de görev alanına girdiğinden; Müdüriyet bünyesinde muhtelif şubeler kurulmuştur. Bunlardan biri de Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemidir (DH. EUM. SSM). Bu kalemin görevi esas itibarıyla, yurda giriş ve çıkışların denetlenmesi, yurt içindeki seyahatlerin kontrolüdür. Seyrüsefer Kaleminde 1915-1921 yıllarına ait belgeler mevcuttur. Vesikalarda: Seyahat varakası talepleri, yurt içinde ve yurt dışında seyahat edecek yolcuların listeleri, seyahat varakası ile seyahat eden yabancılarla ilgili bilgiler (sayıları, tabiiyet, kimlikleri) ve raporlar, Balkan treni ile gidip gelenlerin listesi, seyahat edecek yolcular hakkında muameleleri gösteren talimatnameler, bazı özel kişilere seyahatleri esnasında kolaylık sağlanması, pasaport vize işlemleri, tren veya vapurla gelip giden yolcuların kontrolü, emniyet müfettişliklerinde ve istilâat memurluklarında görevli polisler ile ilgili işlemler gibi konuları ihtiva etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, 2010, s.374.

1. İşgal Polis Raporunda

Yunanlıların İzmir'e asker çıkartmasından yaklaşık 20 gün önce -26 Nisan- Aydın Vilayeti İzmir Emniyet Müfettişliğinde göreve başlayan *Komiser Muavini Hulusi Efendi*, işgal öncesi ve sonrası yaşananlardan görüp duyduklarını kaleme almıştır. İşgalden on gün sonra -25 Mayıs- kâğıda dökülen bilgiler gayet kıymetlidir. Çünkü Yunan askeri birliklerinin çıkartma anı ve taarruza geçmeleri, Rumların olaylar karşısındaki tutumları, kolluk temsilcilerinin tavırları, ilk silahın ateşlenmesinden sonraki katliamlar, kamu kurumlarının yağmalanması, bazı memurların işgal sırasında dahi menfaatlerini gözetmeleri gibi şahitliklerini ve duydukları tarafsızca şöyle tarif etmiştir:

[Birinci Rapor/25 Mayıs 1919]

Seyrüsefer Müdüriyet-i Âliyesine

“Saâdetlü Efendim Hazretleri

İzmir Emniyet Müfettişliği maiyetine tayin edilerek vazifeme ibtidâr [başlama] ettiğim tarihten itibaren hâl-i sükûnet ve işgal ve sonraki ahvâl-i vakâya dair re'y-el-ayn [kendi gözüyle] müşâhadât ve mesmû'âtım [duyum] hakkındaki rapordur.

26 Nisan 1919 tarihinde vazife-i mevdûama [verilen görev] mübaşeret [başlamak] ettim. 26 Nisan 1919 tarihinden 14 Mayıs 1919 tarihine kadar güzerân [olup biten-cereyan eden] olan müddet zarfında İzmir'in yerli Rumları tarafından birçok taşkınlık ve bu meyanda Kordon Boyu ve civarında aynıyle Yunanistan'ı andıracak surette bütün emâkine [binalar] Yunan bandıraları keşide [çekilmekte] edilmekte ve bilumum Rumlar tarafından her gün nümayiş yapılmakta idi. Yunanistan'dan gelip hissiyat-ı milliyemizi rencide edecek Rûmi-yül [Rumca] ibare risaleler ve Türkler aleyhinde resimler, memur-u mahsusaları tarafından müsadere [el koyma-derdest] edilerek Emniyet Müfettişliğine teslim edilmekte ve bir müddet sonra, Emniyet Müfettişliği merkezine gelen Yunan zabitan ve efradı tarafından mezkûr risale ve resimler cebren alınıyordu.

Bu esnada, vakit vakit Averoff zırhlı süvarisi İzmir Rum eşrafi çay ziyafeti ve diğer ziyafetler vesilesiyle gemiye davet olunuyorlar ve içtima ediliyorlardı. Bu meyanda gelen Limnos zırhlısına İzmir'in Rum ahalisi tarafından fevkalade istikbal yapılmış idi. İzmir'in bu hali, gayr-i kabil-i tavsif [nitelendirilemez] bir halde 14 Mayıs 1919 tarihine kadar devam etmiş ve işgal emareleri görülmemişti.

14 Mayıs 1919 Çarşamba günü ba'de-z-zeval [öğleden sonra] saat birde berây-ı vazife [vazife için] bulunduğumuz rüsûmât [vergi] salonuna Maliye Müfettişi Bey telaşla gelerek Salon Müdürü Tahir Beyi görüp “Kasanızda bulunan nukud-u [nakitler] mevcudu Osmanlı Bankasına yatırınız, zira burası Yunanlılar tarafından işgal ediliyor” dedi. Bunu bendeniz kendilerine yakın bulunduğumdan aynen işittim ve derhal Emniyet Müfettişi Azmi Beyi görmek üzere müfettişlik dairesine giderek mesmû'âtım [duyum] olan Maliye Müfettişinin sözlerini tekrar ettim. Kendisi de derhal daireden çıkarak gitti

ve bir müddet sonra daireye avdet ederek orada bulunan maiyetine karşı “Hayır! Mesele işgal değildir. Ancak Düvel-i İtilafiye tarafından kalelere birer müfreze çıkarılacaktır. Telaş etmeyiniz” deyip tatil zamanı, mûmâ-ileyh [adı geçen] hanesine gitmek üzere daireden çıktı.

Mezkûr günün akşamı saat altı raddelerinde yanımızda bulunan Deniz Polis Merkezinde bulunduğum esnada Karakol Merkez Muavini Refik Efendi tarafından, “Venizelos’tan Yunan Konsoloshanesine telgraf gelmiş ve İzmir’in Yunanistan’a ilhak edildiğini, Türk ve İtalyanlar ile iyi geçinilmesini tavsiye eder mahalde bir telgraf geldiğini” Muavin-i mûmâ-ileyh mesmû’âtı [duyum] olarak bize söylemişti. Mûmâ-ileyh bütün mesmû’âtına dair Polis Müdüriyetine malumat verdiği de ayrıca beyan etmiştir. Yunan Konsolosu Mösyö Mavrudis’in bilumum Rum dükkânlarının saat dokuzda kapatılması için hususi adamlar çıkardığı ve hükümet-i mahallî tarafından idare-i orfi kararnamesi ahkâmınca gece alafranga saat on ikiye kadar dükkânların açık bulunmasına müsaade verilmiş iken yevmi mezkûr akşamı Kordon Boyundakiler hariç olmak üzere bilumum Rum dükkânları o zaman zarfında kapatıldığı mesmu’u âcizi [bu fakir tarafından duyulmuştur] olmuştur.⁴

Gece saat on bir raddelerinde Emniyet Müfettişi Azmi Bey, telgrafla polis memurlarından Tahir Efendiye, hanelerinde istirahat halinde olduğu için daireye gelebileceklerini ve yalnız dairede bulunan bendenize beş polis memurunun dışarıda bulunmamamız gerektiğini söylemiş olduğundan Tahir Efendi geldi ve haber verdi. Hiçbir daire resmen bir tebligat ve bendenize dahi Müfettiş Beyden resmen bir şey bildirilmediği için bir telaş ve tereddüt halinde bulunmadım. Sabahleyin, daire önünde nöbetçi vazifesiyle muvazzaf Polis Memuru Şükrü Efendi bendenizi kaldırarak Averoff ve Limnos zırhlılarından kayıklar ve motorlarla sahili olarak Yunan askerlerinin karaya doğru geldiğini haber verdi.

Bu sırada Kordon boyu kâmilan yerli Rum ahaliyle dolu idi. Asker, karaya çıktıktan sonra, ahali tarafından “Zito” diye alkışlanıyorlardı. Her tarafta Yunan bandırası olup hiçbir Osmanlı bayrağı yoktu. Bu Rum ahali arasında hiçbir Türk görünmüyordu. Yunan askerleri karakolları teslim aldılar ve memurları gönderdiler. Liman Dairesi ile Emniyet Müfettişliği ve rüsûmât salonu önüne ikişer manga asker bıraktılar. Rüsûmât salonunda dahi, bir kapısından başka geçişi yoktu. Liman Dairesine hiçbir memur gelmemiştir. Kapılar kapalı ve kilitli olduğundan Yunan zabitan ve askerleri tarafından memurları bekleniyordu.

Deniz merkezindeki memurlar gittikten sonra, liman, emniyet ve rüsûmât dairelerinde dahi hiçbir memur olmadığı için her ihtimale karşı müfettişlik dairesinde revolverleri yanımda bulunan Cafer, Şükrü, Tahsin ve Tahir Efendilere vererek sivil elbise ile ahvali anlatmak üzere Emniyet Müfettişi Azmi Beye, polis memurlarıyla beraber hareket ettim. Hükümete geldiğimde Yunanlıların ale-t-tahmin [tahmin üzere] on yedi kadar nakliye vapuru körfeze yaklaşmak üzereydi. Polis memurlarını Hükümette bırakarak Tahsin Efendiyi alıp hanesinde bulunan Müfettiş Beye gittim ve

4 BOA. DH. EUM. SSM. Dosya No: 37/36, Belge No: 1, 24 Ramazan 1337 (23 Haziran 1919).

ahvali anlattım. Cevaben, 'Pek âlâ ettiniz. Ben bugün dışarıya çıkmadım, çıkmam, zira tehlike vardır. Siz de başınızın çaresine bakınız' dedi ve bendenize de ayrıca, 'Senin ne takasîrâtın [kusur] var da buraya geldin' diye bir hitapta bulundu.

Bunun üzerine tekrar Hükümete geldim. Memurîn-i mülkiyeye maaş verdiklerinden polis memurları dahi maaş almak için Hükümete gelmişlerdi. Esasen karakolları teslim eden polis memurları da Hükümete içtima etmişlerdi. Emniyet polislerine, Emniyet Müfettişi Bey olmadıkça maaş verilmeyeceği söylendiğine nazaran tekrar Müfettiş Beye giderken, esnâ-yi râhta [gidiş sırasında] telaş ve heyecan gördüm. Müfettiş Beyi evden alarak gelirken, ahali-i İslamiye silahhaneyi kırarak yağma ettiklerini ve bir taraftan bir tarafa süratle koştuklarını görerek bu sırada, Yunan nakliye vapurları sevâhil [sahil] boyunu ihata etmiş olduğundan nizamiye askerini de ihraca başladığı muhtemeldir.

Ahali-i İslamiye ne olduğundan ve ne suretle işgal olacağından ve bu sırada silahhanenin yağma edilmesinden ve esasen hiçbir tarafa malumat ve ilânat verilmediğinden ahali arasında telâş, halecânı tezâyüd [heyecanı artmak] etmekte idi. Ahali-i İslamiye Hükümet Konağı etrafında ve Türk mahallâtı önünde bulunan açıklikta karma karışıktır.⁵ Vali Bey "Hükümet yoktur. Herkes bildiği gibi hareket etsin, benden, fazla bir şey sormayınız, rica ederim" demiş ve Vali Beyin yanında bir Askeri Kumandan varmış. Vali Bey hapisten vazifesi başına avdet ettikten sonra, ahaliye beyanname neşretmişti. Ve yine mesmû'âtı acizaneme [bu fakirin duyularına göre] nazaran, iş esnasında Hükümet odasında Polis Müdürü Bey ile Gazete Sermuharriri münazaaya [tartışma] başlamış.

Ve üç gün sonra, gazetede "Vazifesi başında fesini başından çıkararak sigara içmekten başka bir şey bilmeyen ve vazifesinde acizlik gösteren ve bu kadar insanın kanına giren Polis Müdürü Fikri Bey, yine vazifesi başına gitmiş, acaba utanmayacak mı?" diyerek ilân etmişti. Tekrar karakollara gönderilen polis memurları Rum ahali tarafından bıçaklar ve sopalar ile kovalandıklarını Hükümette polis memurları tarafından söylenmekteydi. Bilahare, Yunanlılar tarafından tembihat üzerine bir şey yapılmıyorsa da dış biledikleri, atfettikleri enzârın [nazarların/şahusların] dehşetinden anlaşılmaktaydı. Şimdilik herkes işi gücü başında ise de ani bir vukuatın zuhurundan tereddüt etmekte idi. İzmir'in işgalinden sonra Yunanlılar Menemen'e kadar işgal ettiler ve Manisa'nın da 23 Mayıs 1919 Cuma günü işgal edileceği söyleniyordu.

Emniyet Müfettişlik Dairesi, Yunan nizamiye askerinin yatakhanesi olmuş ve emniyete ait vazife de Yunanlılar tarafından görülmekte idi. Hatta bu vazifeye tayin edilen Mösyö Heriklopos, Emniyet Müfettişi Beye, Pasaport Memuru Muavini Robert Efendiyle şifahi haber gönderiyor ve diyor ki: "Sizin burada artık vazifeniz kalmamıştır. Mamafih, geliniz oturalım, muhabbet edelim, kahve, çay içelim. Gelin, vazifeye biz bakacağız" demiş ve vazifeyi görmekte imiş. Müfettişlik dairesi üstünde bulunan polis memurlarıyla bendenizin odası vaka günü kırılarak elbise, çamaşır, yatak vesair hiçbir şey kalmamıştı.

5 BOA. DH. EUM. SSM. Dosya No: 37/36, Belge No: 2, 24 Ramazan 1337 (23 Haziran 1919).

Oradan infisâlim [ayrılma] anında, polisler yine vazifeleri başına, Yunanlılar tarafından davet olunmuş ise de üzerlerinde silah namına bir şey olmayıp Yunan askerlerine kılavuzluk etmekteydiler. Müddet-i memuriyetimde cereyan eden vakayi' hakkındaki rapor-u acizleri takdim kıldım efendim. Ol babda emr ü irade hazret-i men leh-ül emrindir.

Fi 25 Mayıs Sene 335. İzmir Emniyet Müfettişliği Komiser Muavini Hulusi" .⁶

[İkinci Rapor/23 Haziran 1919]

"Kışlanın sağında bulunan Yunanlıların o karışıklığını gören ahali, dükkânlarını kapatarak bazıları evlerine giderken, bazıları da bu topluluğun içerisine karışıyordu. Hükümet Konağına ve Kordon Boyuna nazır askeri kışlasındaki zabitan da Evzon askerlerinin yürüyüşünü ve yürüyüş kolunun etrafındaki Rumların yaptıklarını seyrediyorlardı. Hükümet tarafından hiçbir asker veya jandarma veya polis ahali-i İslamiyeyi yatıştırmak için çıkmamıştı.

Bendeniz, arkadaşım Komiser Muavini Ekrem Beyle hükümette maaş bordrosu tanzim etmekte iken Emniyet Müfettişi Beyin gelerek "Ben eve gidiyorum. Siz maaş alır almaz bana getiriniz. Ben taksim edeceğim" dedi ve hanesine gitti. Emniyet müfettişliğine merbut üç istitlâât [tahkikat-araştırma] memuru, pasaport memuru ve muavini ve birkaç polis memuru o gün evlerinden çıkmadığı ve sivil polis memuru dahi Emniyet Müfettişi Azmi Beyin kendisine ihtarı üzerine evine gittiği mesmû'-u âcizi olmuştur. Bendeniz, Komiser Muavini Ekrem Bey ve yanımızda mevcut bulunan Polis Memurlarından Cafer, Tahir, Şükrü, Tahsin, Kazım ve Kabil Efendilerle Hükümette kaldık ve maaş bordrosunu imzalatmak ve beyanını yaptırmak üzere yukarı katta bulunan kalem odasına çıktık.

Bordronun beyanını yapmak üzere iken birkaç şahıs tarafından Yunan askerinin Kordon Boyundan manga kolu nizamında ve yanlarında binlerce Rum ahali olduğu halde alkışlar arasında Hükümete doğru ilerlediklerini ve aynı zamanda bir bölük kadar Osmanlı süvari askerinin güya ahali-i İslâmiyenin telâşını teskin için Hükümete doğru geldiğini haber aldık. Ve bu sırada, Rum ahalinin alkışlarını ve "Zito" diye bağırduklarını işiten ahali-i İslamiye arasında gittikçe telaş ve her halde bu telaş ve karışıklığa göre bir vukuatın zuhuru aşikârdı. Yunan askeri, Hükümet önüne gelir gelmez, ahali-i İslamiyeden birkaç şahsın silah attığını ve Yunan askerleri her tarafa dağılıp mukabelede bulunduğunu ve Osmanlı süvari askerinin de firar ettiğini duyduk.

Bu mekânda bulunan Yunan piyade askeri, dışarıda bulunan ahali üzerine ateş açtı. Hükümette bulunan bizler ve bilumum memurîn-i mülkiye ve inzibatiye, odaların bir köşesinde toplandık. Bu hadise on raddelerinde başlayarak iki saat kadar devam etti. Kaçmak isteyen memurîn ile ahali-i İslamiye, düşmanın kurşununa maruz kaldılar.

6 BOA. DH. EUM. SSM. Dosya No: 37/36, Belge No: 3, 24 Ramazan 1337 (23 Haziran 1919).

Ahalinin bazıları Hükümet Konağına, bazıları dükkânlara kapanarak hayatlarını güç belâ kurtarabildiler. Bu sırada dışarıda bulunan ve Polis Müdüriyetine merbut Hüseyin Efendi namında bir komiser muavini dört beş yerinden yaralanarak terk-i hayat ettiği halde Rum hasımları tarafından üç dört yerinden de kesildiği ve parça parça ettikleri de ayrıca mesmû'-u âcizidir.

Ateş esnasında, fırsattan istifade eden yerli Rum ahali, askerlerle beraber tesadüf ettikleri ahali-i İslâmiyeyi katle ve soymaya başladıkları ve yetmiş seksen dükkâni kadar harap edip eşya ve malzemelerini yağma ettikleri haber alındı. Bu sırada, bulunduğumuz odanın masası gözüne yanımızda bulunan memurlar ile beraber, bordroları bıraktık ve 'teslim olunuz, geliniz' diye bir ses işitildi. Hükümette bulunan bizleri ve bilumum memurîn-i mülkiye ve askeriye ve inzibatiye ve ateş geldikten sonra⁷ dükkânlarda ve dairelerde bulunan memurîn ve ahali elleri yukarıda olmak şartıyla Hükümet Konağının önünde bulunan bahçeye toplandılar. Toplananların, neyle karşılaşacakları hakkında en ufak bir tahminleri dahi bulunmuyordu.

Ba'de-t taharri [tahkikat/inceleme sonrası], başlarımızda bulunan fesler ve kalpaklar asker ve Rum ahali tarafından yırtılarak ayaklar altında ezildi. Ve üzerlerinde silah bulunan memurin ve ahali süngüler ve dipçikler ile yaralandı. Vali Bey, Polis Müdürü, Polis Reisi ve bilumum memurîn-i mülkiye, askeriye, ahali ve Hükümette bulunan bizleri, tarif ve tasvirden aciz olduğum işkence ve mezalimlerine devamla Kordon Boyuna götürdüler. Elbise-i resmîyeyi lâbis [resmi elbiseli] bulunan polis memurlarıyla zabitan ve askerler son derece hakarete maruz kaldılar. Ve ekserisi de gömlek ve pantolonla kaldılar. Ve yolda giderken yerli Rum ahali tarafından Yunan askerlerine gösterilen ahali-i İslamiye süngülerle yaralanmış ve bazıları da terk-i hayat etmişlerdir. Her adımda, "Zito" diye bağırmayan kimseler dahi süngü ve dipçik ve ahali tarafından sopalarla yaralanmıştır.

Bir kısmımızı Kordon'daki Borsa'ya ve bir kısmımızı Averoff zırhlısına ve bir kısmımızı büyük ve boş olan yerlere hapsedtiler. Üç gün taşlar üzerinde aç bî-ilâç kaldık. Hapishanede iken Metropolit gelerek "Hepinizin masum ve mazlum olduğuna biliyoruz. Bu, beş on kişinin yüzünden olmuştur. Yunan Hükümeti'nin adaleti nihayet büyüktür. Göreceksiniz, bu hususta ne kadar adilane davranacaktır. Müsebbiplerini bulacaktır" diyerek süratle merdivenlerden inip gitmiştir. Aç olarak hapishanede bıraktıklarını haber alan Amerikalılar, üçüncü günü akşamı mahbusîne [tutuklulara] birer parça ekmeğe tevzi [dağıtmak] etmişlerdir. Yolda hapishaneye giderken belki yetmiş kere silah taharri [arama/araştırma] vesilesiyle ahali ve memurînin üzerinde bulunan para, saat, elbise ve saire yerli Rumlar ve Yunan askerleri tarafından soyulmuştur. Hatta bazılarının pantolonunu ve fotinini dahi cebren çıkartmışlardır.

Bu meyanda resmi dairelere ve Hükümete giren Yunan askeriyle Rum ahali karıştırmadık bir yer bırakmamış, evrak ve defterler karma karışık olmuş ve masa ve dolaplar kırılmıştır. Emniyet Müfettişliğinde dahi hiçbir sağlam malzeme ve evrak kalmamış, hepsi alt üst olmuştur. Hükümette bulunan kasalar kırılmış ve paraları

7 BOA. DH. EUM. SSM. Dosya No: 37/36, Belge No: 5, 24 Ramazan 1337 (23 Haziran 1919).

alınmış ve bunlardan yalnız Mal Sandığının kasasının kurtarıldığı ve bu sirkatin [hırsızlık] Yunan askerleri ile Rum ahalisinden ibaret olduğu mesmu'u âcizi olmuştur.

Bu vakayı haber alan Rum köylüleri İslamlara taarruz ederek erkek, kadın, çoluk çocuk bırakmamak şartıyla katliama başladıklarını ve köyler de dâhil olmak üzere maktulün sekiz yüzlere ve mecruhun [yaralı] bine karib olduğu ve yalnız şehir dâhilinde ağır yaralılarla maktulün mecmûu beş altı yüze karib ve Yunanlılar tarafından da kırk elli kişi kadar maktul olduğu mervîdir [rivayet edilir]. Ahali ve memurîn arasında şiddetle cereyan-ı rivayetten biri de bu vaka-yı mühimmenin evvelki günü akşamı İttihatçı beş altı ihtiyat zabitiyle ahaliden bazıları Vali Beye giderek harp edeceklerini söylemişler ve Vali Bey de pek dalgın bulunduğundan bunlara cevaben herhangi bir şey söylememiştir.⁸

2. Raporu Genel Bir Bakış ve Sonuç

Komiser Muavini Hulusi Efendi bütünleşik raporunda 26 Nisan ile 15 Mayıs 1919 tarihleri arasındaki yaklaşık yirmi günü değerlendirmiştir. Yazının ilk sayfası işgal öncesine ayrılmıştır. 15 Mayıs gününe kadar hemen her gün sevinç gösterilerinde bulunan, taşkınlıklar yapan, binalara Yunan bayrağı çeken Rumlar, İzmir'i adeta küçük bir Yunanistan'a dönüştürmüşlerdir. Beyanlarıyla, ilanlarıyla ve resimleriyle Türkleri sürekli aşağılamış ve hakir görmüşlerdir. Emniyet güçleri tehdit ve hakaret içerikli basılı materyallere el koymuştur. Buna mukabil Yunan subaylar, karakolları basarak zorla materyalleri geri almışlardır.

Hulusi Efendinin raporunda belirttiği hususların benzerleri işgalden önce yaşanmıştır. Nitekim Rumların aşırılıkları Mondros Mütarekesinden sonra ve 1919'un ilk aylarından itibaren iyice yaygınlaşmıştır. 23 Şubat 1919'da Çayırılı Bahçe civarındaki Hacı İstilyo Caddesindeki Memiko Niko'nun meyhanesindeki yerli Rumlar, polisle karşı karşıya gelmişlerdir. Rumların, taşkınlık yaparak silah atmaları üzerine *Polis Memuru Cemşid Efendi* beraberinde iki jandarmayla meyhaneye gitmişlerdir. Polis ve jandarmayı karşısında gören Rumlar, fiili saldırıya geçmişlerdir. Takviye alamayan devriye ekibi, meyhaneyi terk ederek; en yakın sokakta siper alarak canlarını zor kurtarmışlardır. Ancak öfkeli kalabalık bir türlü teskin olmamış ve saldırıya devam etmişlerdir. Devriye ekibi, çözümünü karakola sığınmakta bulmuştur. Hiçbir şey kalabalığı durduramamıştır. Gittikçe öfkelenen Rumlar, karakola saldırmışlar ve *Polis Memuru Hamza Efendi*yi yaralamışlardır. Akabinde yaralı polis, hayatını kaybetmiştir.⁹

Sık sık Averoff zırhlısı ve Limmos torpidosuna davet edilen Rum eşrafla Yunan askeri erkânı toplantılar yapmışlardır. Tüm yaşananlara rağmen Hulusi Efendi, 14 Mayıs'a kadar İzmir'in işgaline dair somut bir delilin olmadığına işaret etmiştir. Lakin 14 Mayıs Çarşamba öğleden sonra kamu görevlileri arasında işgal dedikodusu palazlanmaya başlamıştır. İlk uyarı ismi zikredilmeyen maliye

8 BOA. DH. EUM. SSM. Dosya No: 37/36, Belge No: 6, 24 Ramazan 1337 (23 Haziran 1919).

9 "Vukuat-ı Zabita" *Polis Mecmuası*, 1 Nisan 1919, S. 112, İstanbul, 1919, s. 265; Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s. 92-93.

müfettişinden gelmiştir. İlk şaşkınlığı atan komiser muavini, duyduklarını İzmir Emniyet Müfettişi Azmi Bey'e aktarmıştır. Kısa sürede olayı tahkik eden Azmi Bey, telaşa kapılacak bir husus olmadığını belirterek maiyetindekileri yatıştırmaya çalışmıştır. Hâlbuki dedikodular sadece İtilaf Devletlerinin bazı tabya ve kaleleri işgal etmesinden ibaret değildir. Zira aynı günün akşamı saat sularında Deniz Polis Merkezinde görevli Refik Efendi: "İzmir'in Yunanistan'a ilhak edildiğine dair bir telgrafın Venizelos'tan tarafından Yunan Konsoloshanesine gönderildiğini" duyumunu aldığı Hulusi Efendiye anlatmıştır. Ayrıca Azmi Beyi de bilgilendirilmiştir.

Öte yandan tuhaf bir şekilde akşam erken bir saatte Rumlar dükkânlarını kapatmaya başlamışlardır. Aslında ön görüleri yüksek bir polis müdürü, Rumların bu tavrından işgalin yarın olabileceğini sezmesi gerekirdi. Zaten değişik olaylar askeri çıkartmanın gününün gittikçe yaklaşmakta olduğunu haber veriyordu. Ancak İzmir Emniyet Müfettişi Azmi Bey umursamaz bir tavır içerisindeydi. Zira 14 Mayıs Çarşamba mesaiden sonra evine gitmiş ve yarın istirahat edeceğini maiyetindeki memura telefonla iletmıştır. Vatanın kendisine en çok ihtiyaç duyduğu bir günde izin almıştır. Belki de işgali önceden biliyordu! Bencilce davranarak ortalıkta görünmeyerek kendisine bir zarar gelmesini istememiş de olabilir. Bu tespitin en büyük delili de 15 Mayıs günü Yunanlıların on yedi nakliye aracıyla körfeze çıkartma yapmaya başladıklarını kendisine haber veren polis memurlarına: "Pek âlâ ettiniz. Ben bugün dışarıya çıkmadım, çıkmam, zira tehlike vardır. Siz de başınızın çaresine bakınız" demesidir. Ayrıyeten Hulusi Efendiye de azarlayıp paylaşması da cabasıdır. Netice de Azmi Bey gayet vurdumduymaz bir tavır takınmıştır; kabahati açıktır. Komiser Muavini Hulusi Efendinin verdiği malumatlar, daha sonra Emniyet-i Umûmîye Müdüriyetinde mütalaa edilmiştir. 16 Haziran 1919 tarihinde görevi sırasında ihmaller gösteren Azmi Beyden izahat istenmiştir.¹⁰ Ayrıca diğer bilgilerin doğruluğu kontrol edilmek istenmiş ve açıklayıcı bilgi notu talep edilmiştir. Lakin Yunan işgalinin genişlemesiyle Emniyet-i Umûmîye Müdüriyetinin yazısına bir cevap verilip verilmediğini öğrenme fırsatımız olmadı. Zira şu ana kadar arşivlerde konuyla ilgili herhangi bir dokümana rastlanılmamıştır.

Ertesi gün -15 Mayıs- sabahleyin ortalıkta dolaşan dedikoduların aslı ortaya çıkmaya başlamıştır.¹¹ Zira Polis Şükrü Efendi, Hulusi Efendiye uyandırarak

10 BOA. DH. EUM. SSM. Dosya No: 37/36, Belge No: 7, 16 Haziran 1335 (16 Haziran 1919). İzmir'in Yunan askerlerince işgal edildiğini haber vererek Yunanlıların işgal esnasında yaptıkları kötü muameleyi anlatan İzmir Emniyet Müfettişliği Komiser Muavini Hulusi Efendi'nin, Emniyet Müfettişi Azmi Bey'in de işgal esnasında görevini terk ederek evine çekildiğini bildirmesi üzerine Azmi Bey'den bu konuda izahat istendiği. H-24-09-1337.

11 İşgalden bir gün önce İzmir İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti üyelerinin başında bulunduğu halk, polis dairesindeki silah deposuna hücum ederek kapıları kırmış, silah ve cephaneleri almıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Engin Berber, "Mütareke Döneminde İzmir Sancağı'nda Yunanistan Karşısı Çalışmalarda Bulunan Toplumsal Örgütler (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)", *Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar-Bir İzmir Kâbusu*, İzmir, 2002, s. 68; Günver Güneş, "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Ankara, 2007, s. 26.

Averoff ve Limnos isimli savaş gemilerinden kayıklar ve motorlarla Yunan askerlerinin karaya doğru hareket ettiğini haber vermiştir. Bu arada Kordon, yerli Rumlarla dolup taşmıştır. Aralarında Türklerden hiç kimse yoktur. Nitekim 15 Mayıs sabahı Yunanlılar birkaç koldan harekâta geçmişlerdir. İlk olarak *Pasaport* iskelesini kontrol altına almışlardır. Yunan subaylar, iskeledeki polislere görevlerinin bittiğini hatırlatarak; evlerine gitmelerini söylemişlerdir. Lakin emniyetçiler, bu tebliğe ayak sürümüşler; her ihtimale karşı görev muntikalarında sessizce kalmayı tercih etmişlerdir. İskeledeki gümrük memurlarıysa, henüz mesaiye başlamamışlardır. Yunan subaylar, kapılar kilitli olduğundan memurlar beklemişlerdir. Öte taraftan Yunan askerlerinden bir diğer kol da *Punto* iskelesine yönelmişlerdir. Önce telgrafhaneyi, akabinde de *Pasaport* karakolunu denetimini ele geçirmişlerdir.

Maaş günü olmasından dolayı memurlar ve polisler paralarını almanın derdine düşmüşken, Yunan askerleri sessiz bir şekilde karaya ayak basmışlardır. Aylıklarını biran evvel almak isteyenler hükümet binasına akın etmişlerdir. Az sonra karakolları, Yunanlılara teslim eden polisler de orada toplanmaya başlamışlardır. Ama Emniyet Müfettişi Azmi Beyin imzası olmadan maaşları vermek mümkün değildir. Onun çağrılması gerekiyordu. Hulusi Efendi, aynı gün ikinci kez Azmi Beyin evinin yolunu tutmuştur. Giderken Müslüman ahalinin bir cephaneliğin kapısını kırarak silahları kapıştıklarına ve telaşla, çaresiz etrafa koşuşturduklarına şahit olmuştur. Hulusi Efendinin davetiyle Azmi Bey, hükümet konağına gelmiş ancak çok fazla kalmamıştır. Zira maaş tanzimi ayarlanırken Azmi Bey gelip: “*Ben eve gidiyorum. Siz maaş alır almaz bana getiriniz. Ben taksim edeceğim*” diyerek evine gitmiştir. Öte yandan dakikalar ilerledikçe kalabalık Hükümet Konağı Meydanında toplanmaya başlamıştır. Bazı Konak esnafı da dükkânlarını kapatarak evlerinin yollarını tutmuşlardır. Kimi de kalabalığın içine karışarak Efzon¹² askerlerini ve Rumları seyretmişlerdir.

Hulusi Efendi bizzat şahit olduğu olayların yanın da duyularına da raporunda yer vermiştir. Onlardan biri de işgal anında İzmir Valisi Kambur İzzet’in: “*Hükümet yoktur. Herkes bildiği gibi hareket etsin, benden, fazla bir şey sormayınız, rica ederim*” açıklamasını yapmasıdır. Yine hükümet binasının işgali sırasında İzmir Polis Müdürü Fikri Bey ile bir sermuharrir arasındaki tartışma yerel basına haber olmuştur.¹³ Sermuharrir, 18 Mayıs’ta olayı gazete sütununa olayı: “*Vazifesi başında fesini başından çıkararak sigara içmekten başka bir şey bilmeyen ve vazifesinde acizlik gösteren ve bu kadar insanın kanına giren Polis Müdürü Fikri Bey, yine vazifesi başına gelmiş, acaba utanmayacak mı?*” böyle taşımıştır.¹⁴

12 Fustanella adı verilen bir çeşit etekli giysileriyle ve ayakkabılarındaki tüylerle belirgin Yunanistan Silahlı Kuvvetlerinin askerî birimi. Evzonlar, “efsun” adıyla da bilinir ve bugün ağırlıklı olarak tören kıtası görevi yaparlar.

13 Hulusi Efendi raporunda gazete ismi ile sermuharririn ismini vermekten imtina etmiştir. Tüm çabalarımıza rağmen isimlere ulaşamadık.

14 BOA, DH. EUM. SSM., Dosya No: 37/36, Belge No: 3, 24 Ramazan 1337 (23 Haziran 1919).

14 Mayıs Çarşamba akşamı Hulusi Efendinin duyumuna göre şöyle bir olay: "İttihatçı beş altı ihtiyat zabitiyle halktan bazıları Valiye giderek harp edeceklerini söylemişler ve Vali Bey de pek dalgın bulunduğundan bunlara cevaben herhangi bir şey söylememiştir" yaşanmıştır. İşgal günü aralarında üç tahkikat, bir pasaport muavini ve memuru ile bazı sivil polis memurları iş başı yapmamışlardır. Herhalde hepsi mücbir sebeplerden dolayı mesaiye gelmemiştir! Muhtemelen onlar da Azmi Bey gibi işgalden haberdarlardı. Polis Müfettişliğinde toplam yedi sekiz polis amiri ve memuru kalmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz olaylara Hulusi Efendi, tanıklık yapmamıştır. Dolayısıyla bu nakiller teyide muhtaçtır. Ancak mesaiye gelmeyen meslektaşlarının kimler olduğunu en azından biliyordur.

İşgal, kıyıdan iç kısımlara doğru gittikçe genişlemiştir. Askerlere eşlik eden Rumlar, valilik civarındaki Beyler Sokağındaki polis emanet deposunu yağmaya başlamışlardır. Vali İzzet Bey ile Kolordu Kumandanı Nadir Paşanın emriyle yağmanın önüne geçmek amacıyla bir müfreze Osmanlı askeri görevlendirilmiştir. Lakin askerlerin bırakın yağmayı engellemelerini ancak canlarını zor kurtararak kışlaya dönmüşlerdir.¹⁵ Yunan askeri, tam hükümet binasının önüne geldiğinde silah sesleri duyulmuştur. Yunan piyadesi hemen karşılık vererek sağa solu hedefsizce saat ondan on ikiye kadar ateş altında tutmuşlardır. Bu karışıklıkta asayiş sağlanarak görevli Osmanlı askeri de firar etmiştir. Saat kulesini kendilerine siper eden Efzon askerleri, kışla ve hükümet konağına doğru hızlıca ilerlemişlerdir.

Tam bu sırada resmi bir tebligatı iletmek için meydanda bulunan *Komiser Giritli Sabri*, Efzonların hedefi olmuş ve komiser birkaç dakika içinde son nefesini vermiştir. Yine kaos ortamından istifade eden Rumlar, *Komiser Muavini Hüseyin Efendiyi* de Ziraat Bankası önünde yaylım ateşine tutmuşlardır. Hatta Hüseyin Efendinin cansız bedenini üç dört parçaya ayırarak denize atmışlardır. Sivil Rumlar da fırsattan istifade ahaliyi katledip yağmaya başlamışlardır. Bu sırada yetmiş seksen dükkân harap edilmiştir. Komiser Muavini Hüseyin Efendiyle beraber polis memurlarından Refik, Halil ve emekli polis memurlarından Ahmet Efendiler bıçaklanarak öldürülmüşlerdir.¹⁶ İlk gün 12 polis, Yunan askerleri ve yerli Rumlarca katledilmişlerdir. Şehit polislerin isimleri şöyledir: "*Komiser Muavini Hüseyin Efendi*¹⁷, polis memurlarından *Refik, Halil, Giritli İhsan, Linnili*

15 Fahrettin Altay, "İzmir Faciasının Muhakemesi" *Belleten*, C.23, S, 89, Ankara-1959, s. 137.

16 BOA, DH. EUM. SSM., Dosya No: 37/36, Belge No: 5, 24 Ramazan 1337 (23 Haziran 1919); Mehmet Okurer, *İzmir Kuruluştan Kurtuluşa*, İzmir, TY, s.174; Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın Manisa, Denizli 1919-1923)*, Ankara, 2006, s. 86-87.

17 *Komiser Muavini Hüseyin Efendi*, 1877 senesinde Girit'in Kandiye şehrinde doğdu. 26 Ocak 1910 tarihinde, Cezayir'i Bahri Sefid vilayetine polis memuru olarak atandı. Adalarının işgal edilmesi üzerine esir düştü. Bir süre Yunanistan'da tutsak oldu. Serbest kalınca 12 Mayıs 1913'de İzmir'e geldi ve Aydın Polis Müdürlüğünde geçici olarak işe başladı. Asaleten göreve atanmasından sonra Urla'da görevlendirildi. Görevindeki başarılarından dolayı 15 Ekim 1915'te takdirnameyle ödüllendirildi. 2 Haziran 1916'da komiser muavinliğine terfi etti. Hiçbir şekilde Urla'da asayişin bozulmasına müsaade etmedi. Bilhassa da Rumların

M. Fahri, İzmirli Hüseyin Avni¹⁸, Nazmi Kemal, Yahya Şerif ve emekli polis memuru Ahmet Efendidir. Ayrıca işgalden 15 gün sonra da denizden birçok ceset çıkarılmıştır. Bunlar arasında, boğazlarından zincirle birbirine bağlanarak denize atılıp, boğulmuş üç polisin cesedinin de sahile vurması dikkati çekmiştir".¹⁹

Hulusi Efendi, işgal sırasında ilk kurşunun kimin attığına dair ne Hasan Tahsin -Osman Nevres- ne de Saatçi, Aziz isimlerini zikretmemiştir. Zaten buna şahitlik etmesi pek mümkün gözükmemektedir. Zira kendisi hükümet konağında bir odada bulunmaktadır. Sadece belgisiz bir zamirle, "ahali-i İslamiyeden birkaç şahsın silah attığını duyduğunu" belirtmiştir. Bu arbededen sonra Yunan askerleri, hükümet binasını ele geçirmişler ve herkesin elleri yukarıda bir şekilde hükümet konağının bahçesinde teslim olmaları talimatını vermişlerdir. Bilhassa üniformalılar, ağır hakarete maruz kalmışlardır. Birçoğu soyularak elbiseleri zorla çıkartılmış, dipçik ve süngülerle yaralanmışlardır. Sonra da esirler, üç gün boyunca tutulacakları Averoff zırhlısına, Kordon'daki Borsa'ya ve boş alanlara taksim edilmişlerdir. Hükümet daireleri boşaldığı için

kalpazanlık suçlarına. Büyük bir para sahtekârlığını önlediği için 23 Kasım 1918 tarihinde bir takdirname daha aldı. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali sırasında İzmir'deydi. Rumlarca tanınması ve aralarında husumet bulunmasından dolayı Rumlarca Müteferrika merkezinin yanındaki Ziraat Bankası önünde önce şehit edildi sonra da hunharca vücudu parçalandı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: EGM Arşivi, Aydın Vilayeti 1314-1335 Sicil Kayıt Defteri, Defter No: 21, s. 70/139; EGM Arşivi, Komiser Muavini Hüseyin Efendiye Ait C-3201 Numaralı Özlük Dosyası.

- 18 Hüseyin Avni Efendi, Behiye ile İkinci Sınıf Komiser Mehmet Tevfik ailesinin oğlu olarak 1888'de İzmir'de dünyaya geldi. İlköğrenimini doğduğu şehirde Namazgâh İbtidadiyesinde tamamladı. Akabinde İzmir Rüştüye Mektebine girdi. Rüştüye diplomasını aldıktan sonra iş hayatına atıldı. İlk önce İzmir postanesine stajyer memur olarak girdi. Vatani görevini tamamladıktan sonra 1913 Aralık ayında polis oldu. İlk görev yeri İzmir'dir. Buradayken Çanakkale Zaferini bahane ederek alkol almış dolayısıyla sarhoş olmuştur. Bu davranışı, 1 Mayıs 1915 tarihinde idari makamlarca maaşından bir yevmiyenin kesilmesiyle tecziye edilmiştir. İzmir'in işgal günü Efzon askerlerine karşı silah kullandığından Konak Meydanında şehit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: EGM Arşivi, Aydın Vilayeti 1314-1335 Sicil Kayıt Defteri, Defter No: 21, s. 385; EGM Arşivi, Polis Memuru Hüseyin Avni Efendiye Ait C-9346 Numaralı Özlük Dosyası.
- 19 I. Dünya Savaşı, Mütareke Günlerinde ve işgal sırasında toplamda 17 polis İzmir'de şehit edilmiştir. İsimleri tespit edilen şunlardır: 1- Mehmet Ferhat oğlu Milaşi Hasan Fahmi, 2- M. Hazım oğlu Geredeli Süleyman Atalı, 3- Osman oğlu Üsküplü Abdullah, 4- M. Sabri oğlu İzmirli Halil, 5- Hasan oğlu Kasabalı Mustafa Sabri, 6- Ahmet oğlu Ünyeli Hamza, 7- Salih oğlu Giritli İhsan, 8- Durmuşoğlu Ordululu M. Fahrettin, 9- Recep oğlu Yahya Şerif, 10- Komiser Muavini Ali oğlu Giritli Hüseyin, 11- Şükrü oğlu Limnili M. Fahri, 12- M. Tevfik oğlu İzmirli Hüseyin Avni, 13- Nazmi oğlu Kemal, 14- Polis Memuru Hamza Efendi (ÖT: 23 Şubat 1919), 15- İşgalden sonra denizden çıkartılan kimliği tespit edilemeyen polis memuru, 16- İşgalden sonra denizden çıkartılan kimliği tespit edilemeyen polis memuru, 17- İşgalden sonra denizden çıkartılan kimliği tespit edilemeyen polis memuru. Ayrıntılı bilgi için bkz.: "İzmir'de Şehit Polisler Abidesi" *Polis Mecmuası*, 29 Ekim 1935, S. 303, Ankara, 1935, s.3259-3261; Mehmet Emin Elmacı, "İzmir Halkının Yazdıklarıyla İzmir'de Yunan İşgali ve Mezalimi", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İzmir, 2010, s. 86. Yine işgal sırasında şehit edilen Hüseyin Avni Efendi ismi, Konak'taki ilk kurşun anıtına 1974 tarihinde eklenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Esat Alver, "İlk Kurşun Anıtı", *Polis Emeklileri Polis Dergisi*, S. 261, İstanbul, 1974, s. 34-35.

asker ve Rum ahali, odaları altını üstüne getirmiş ve para ile değerli birçok eşya çalınmıştır.

İşgal sonrası İzmir Emniyet Müfettişliği binası, Yunan askerlerine yatakhane olarak tahsis edilmiştir. Emniyet ve asayiş hizmetleri de Yunanlılarca sağlanmaya başlamıştır. Silahları alınan Osmanlı polisine Yunanlılara rehberlik yaptırılmış, maşa başı işleri verilmiştir. Asayişten sorumlu *Herkülepos*, Pasaport Memuru Robert Efendi aracılığıyla İzmir Emniyet Müfettişi Fikri Beye “*sizin burada artık vazifeniz kalmamıştır*” haberini bildirmiştir.²⁰ Yine İzmir'in işgalini haber alan Rum köylüleri de saldırıya geçmiştir. Masum sekiz yüz Osmanlı köylüsünü öldürmüşler; bine yakını da yaralamışlardır. Şehir merkezindeyse beş yüz ile altı yüz arasında ölü ve yaralı bulunmaktadır. Yunan işgali kısa sürede Kıyı Ege'den iç kesimlere doğru genişlemiştir. İlk etapta Menemen ve Manisa ele geçirilmiştir.

Komiser Muavini Hulusi Efendinin beş sayfalık kısa raporu, işgalle ilgili bilinenleri alt üst edecek, ses getirecek bir mahiyetten uzaktır. Çoğu zaman genel bilgileri kendi zaviyesinden tekrarlamıştır. 15 Mayıs gününü yaşayan, içerden haber veren bir üsluptadır. Mütareke hükümlerince direnemeyen polislerin panoramasını arz etmektedir. Anlam kopuklukları olan sonradan aklına gelenleri ifade eden rapor, işgalin acısını derinden yaşayan, gözaltına alınan, vatanperver bir emniyet mensubunun hissiyatını yansıtmaktadır. Buna mukabil, İzmir Emniyet Müfettişinin ve bazı kamu görevlilerinin vurdumduymaz tutumlarıyla ilgili orijinal bilgiler vermektedir. Yine şehit polislerin isimlerini anması da ilktir. Zira bu olayları bizzat yaşamış, içinde bulunmuştur. Birinci rapordaki eksikliklerini 23 Haziran'da yazdığı ikinci raporla gidermeye çalışmıştır. Ancak duyumlarını da kaleme alması hasebiyle bazı bilgilerin teyide muhtaç olduğu aşikârdır.

20 BOA, DH. EUM. SSM., Dosya No: 37/36, Belge No: 3, 24 Ramazan 1337 (23 Haziran 1919).

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları ve Süreli Yayınlar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Evrakı

DH. EUM. SSM. Dosya No: 37/36, Belge No:1-7, 24 Ramazan 1337 (23 Haziran 1919).

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi (EGM)

Aydın Vilayeti 1314-1335 Sicil Kayıt Defteri, Defter No: 21.

Komiser Muavini Hüseyin Efendiye Ait C-3201 Numaralı Özlük Dosyası.

Polis Memuru Hüseyin Avni Efendiye Ait C-9346 Numaralı Özlük Dosyası.

Polis Mecmuası

“Vukuat-ı Zabıta”, 1 Nisan 1919, S. 112, İstanbul,1919, s 265-267.

“İzmir’de Şehit Polisler Abidesi”, 29 Ekim 1935, S. 303, Ankara,1935, s.3259-3261.

Polis Emeklileri Polis Dergisi

ALVER, Esat. “İlk Kurşun Anıtı”, *Polis Emeklileri Polis Dergisi*, S. 261, İstanbul, 1974, s. 34-35.

II. Kitaplar

BERBER, Engin, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

_____, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918- 15 Mayıs 1919)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

GÜREL, Ferzan, *İzmir’in İşgalinden Kurtuluşa*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2002.

OKURER, Mehmet, *İzmir Kuruluştan Kurtuluşa*, Ticaret Matbaacılık TAŞ, İzmir, TY.

ÖKLEM, Necdet, *İzmir'in İşgali*, Işık Ofset Matbaacılık, İzmir, 1999.

TAÇALAN, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul, 2010.

TURAN, Mustafa, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

III. Makaleler

BERBER, Engin, "Mütareke Döneminde İzmir Sancağı'nda Yunanistan Karşısı Çalışmalarda Bulunan Toplumsal Örgütler", *Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar-Bir İzmir Kâbusu*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2002, s. 40-75.

_____, "Bağımsızlık İlkesi Bağlamında Taşra Yönetiminden Osmanlıya Bakmak: İzmir Örneği", *Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar-Bir İzmir Kâbusu*, İzmir, 2002, s. 23-39.

ELMACI, Mehmet Emin, "İzmir Halkının Yazdıklarıyla İzmir'de Yunan İşgali ve Mezalimi", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2010, s. 72-93.

GÜNEŞ, Günver, "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, S. 9, Ankara, 2007, s. 23-55.

KARAYAMAN, Mehmet, "İzmir Valisi İzzet Bey'in Kaleminden İzmir'in İşgali", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 15, İzmir, 2007, s. 3-18.

MERT, Hasan, "İzmir'in Kara Günü: 15 Mayıs 1919", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2010, s. 49-56.

ÖZTOPRAK, İzzet, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti Üzerine Gözlemler", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, Yayına Hazırlayan: Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 69-77.

SELVİ, Haluk, "Ayvalık'ın İşgali ve Belediye Protokolü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVII, S. 51, Ankara, 2001, s. 843-863.

SÜKAN, Bige, "Fransız Arşiv Belgelerinde İzmir'in İşgali", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, Yayına Hazırlayan: Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 149-171.

TURAN, Mustafa, "Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Mezalimi", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, Yayına Hazırlayan: Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 37-51.

TÜRKMEN, Zekeriya, "İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Kayseri, 2001, s. 121-154.

EKLER

Fotoğraf 1: 23 Şubat 1919 Tarihinde Rumlar Tarafından Şehit Edilen Polis Memuru Hamza Efendi, *Polis Mecmuası*, 1 Nisan 1919, S. 112, İstanbul,1919, s 297.

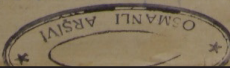

Fotoğraf 2: 23 Şubat 1919 Tarihinde Rumlar Tarafından Şehit Edilen Polis Memuru Hamza Efendinin Cenaze Töreni, *Polis Mecmuası*, 1 Nisan 1919, S. 112, İstanbul,1919, s 298.

Belge 5: Komiser Muavini Hulusi Efendi Tarafından Hazırlanan 2. Raporun İkinci Sayfası, BOA, DH. EUM. SSM., Dosya No: 37/36, 24 Ramazan 1337 (23 Haziran 1919).

وكانت هذه الدائرة قد بولسان مأمورية اهاك انما بقايرة واطعة لسيده مامور
 طوبى ليدى . بعد انقى باسرين ده بولمان فسد وقاتلنا على عسكر روم اهايس طرفين بيه
 انلى . وازدرده سلاح بولسان مأمورية اهاك سوكور ريكيجله ايدى ولدى . ولى باب
 ريس واطعم مأمورية كليله وعلقيه اهاك واهلونه بولمان بزار تعريف وتصوير من عاصم اريش
 قورون بويه كتور دكر . البس عيدي للاس بولسان بولس مأموريكه خايجان وعسكر حوك بيه مقادير معصيه
 قالدى . والى سده بالكر كومات وانظر لوك قالدى . ولولكه كلسه يك روم اهايس طرفين بولن عسكر بيه كوييه
 اهاك سلايه سوكور ليدى وبعضيه لك جبان ايتلور . وجرأ وجمده « نيتو » بيا غيغيسان كيسر فخرى سوكور ويجيل
 واهالى طرفين حواله ليدى . فخرى قوروزنه كى بورس . وبقصرى آدورون ده اهلنه وبقصرى بولن بويه
 اولان يله حسن ايتلور . آرخ كون طاسر اوزر نه آرخ جيلده قالدى . جسامه ده ايكه مقده بوليدى طهر لك
 [صكرك معصوم اوليفنى بيبور . بولسده دن كيتك بوزدن اولتور . بون حكومتك على غيب بوليدى
 كور كيكز بوموصوه نفاذ علوانه طوانه فقير . جيبلى بولجقدى] ديك ريك سكو سرديوان اينى ايتلور .
 آرخ اولر ده جسامه ده بوليدى جدا ليدى اهل طاليلر اوجنى كون اقسامى مجبوسيه برياهه املك توزيع ايتلور
 بوليدى جسامه كيه كلسه سلاح عرى ويسلا اهاك وماموريك اوزر ليدى بولمان ياره . ساعت
 ايبه ساره يك رولا بولمان عسكرى طرفين حويلتيدى . حتى بعضيك يانظر لوبنى وفوطيتى دنى جواميعا
 بوليدى دوزره وكونته كيدن بون عسكر روم اهايس قايسر بيه بير برانمسه اوزره ووزاره قارايينيه
 ايلسه بعض مامور اوللر قيلتور . اينت نقلتده دى جويو برضا اعلام مالىسه وازره قالمه حسن
 آنت اوست اولتور . كلومنده بولمان قاصد قريشه وياه لرى انمسه وپولردن ياكلر مال ضيفيك قاصدى
 قولتيدى بولسوك بون عسكرى ايم روم اهايسدن عبات اوليك سوع عاقبى اولتور . بوقوع خبا ليدى روم
 اسلامه نرسه ايه لك ارك . قاربه جويو جويو برانمسه طيل سن قار باسلا وطرى وپولر ده اهل اطعه اوزره
 مقولك سلبويه وچوروك بيته قيس اوليك واكلر شهد اهلنه اغيزه بوليدى مقولك جويو بسله ليدى .
 قريب بوليدى طرفين ده قوردا اهلش قده مقول اوليك مرودى .
 اهاك ومامورين آره سده سته جيان رو ايتن بریده بوقعه سرك اركى كون اقسامى احماد بيه سله اقسامى
 سابلنا اها ليدى بعضى ولى بلكيسه اهل عسكرى سولر سله ووالى بويه لك واليه بوليدى بوزره بوليا

Fotoğraf 3: I. Dünya Savaşı ve İzmir'in İşgali Sırasında Şehit Olan Polislerin Anısına İzmir Belediyesi Tarafından Yapıtırılan Polis Abidesinin İnşaatı, , *Polis Mecmuası*, Şubat 1934, S. 290, Ankara, s. 1832.

Fotoğraf 4: I. Dünya Savaşı ve İzmir'in İşgali Sırasında Şehit Olan Polislerin Anısına İzmir Belediyesi Tarafından Yapıtırılan Polis Abidesi, , *Polis Mecmuası*, Ekim 1935, S. 303, Ankara, s. 3228.

